

**КОНЦЕПТ «ЕВОЛЮЦІЯ» В АНТИФАШИСТСЬКОМУ РОМАНІ КАРЕЛА
ЧАПЕКА «ВІЙНА З САЛАМАНДРАМИ»**

НТУ «Дніпровська політехніка»

Зіненко Наталія Вікторівна

Науковий керівник: к. філол. н., доц. Саїк Аліна Володимирівна

Метою статті є аналіз антиутопічного роману Карела Чапека «Війна з саламандрами» та дослідження одного з основних концептів твору.

Актуальність статті визначається недостатньою кількістю уваги до розгляду та аналізу концептів у вищезазначеному творі. Дослідження концепту «еволюція» сприятиме кращому та ширшому осмисленню художнього образу в романі, допоможе зрозуміти основний сенс певних явищ.

Карел Чапек – відомий чеський письменник, фантаст, драматург, перекладач, журналіст. Народився в невеликому містечку Мале Сватоньовіце (тоді ще Австро-Угорська імперія) дев'ятого січня 1890 року. Вчився майбутній письменник у гімназіях Праги та Брна. У 1915 році отримав ступінь доктора філософії, яку вивчав у різних містах. Проте наукова робота та кар'єра не приваблювала чоловіка, Чапек більше тяжів до читання, дослідження та написання художньої літератури.

У творчому житті Карела Чапека можна виокремити п'ять етапів. Перший почався ще під час навчання в університеті, приблизно в 1910 році. Дебютною книгою молодого письменника була збірка новел «Вожі тика». В цей період була написана перша драма чеського фантаста, видана ще одна збірка оповідань, в яких Чапек писав про тривогу від особистих та суспільних проблем. Під час другого етапу своєї творчості письменник припинив свою роботу в газеті «Narodni listy» й почав писати на антиутопічні теми. В цей період в одній із п'єс Чапека вперше з'являється слово «робот», вигадане автором. На третьому етапі митець звернувся до жанрів невеликих газетних публікацій, у яких розглядав та описував звичайні речі з повсякденного життя. Четвертий період творчості Карела Чапека особливо відзначився трьома романами, в яких автор відобразив поглиблені аналізи людської особистості.

П'ятий та останній етап творчого шляху чеського письменника мав дуже тісний зв'язок із політичною та громадською ситуаціями в світі. В цей час поширювалася небезпека війни та фашизму, тому Чапек повертається до антиутопічних тем. Олександр Зарицький зазначає: «Ліберальні політичні погляди Карела Чапека були визначені його тонкою душевною організацією, чуйністю, увагою до людей і активним протистоянням усім формам насильства» [1]. Тоді чеський фантаст починає висловлювати свої думки та переконання в антифашистських творах. Тому вже у 1936 році було опубліковано відомий роман Карела Чапека «Війна з саламандрами».

«Критика сприйняла мою книгу як утопічний роман. Я відкидаю таке визначення. Це не утопія, а сьогоднішній день. Це не роздуми про якесь далеке майбутнє, а віддзеркалення того, що існує тепер і серед чого ми живемо» [2] – стверджував сам Карел Чапек щодо роману «Війна з саламандрами».

Найбільш поширеним є жанрове визначення роману як антиутопії. «Антиутопія або Негативна утопія – зображення у художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля його «поліпшення», певних, часто принадних соціальних ідеалів» [3] – зазначається у літературознавчому словнику-довіднику.

Темою роману є конфлікт людства з саламандрами, цивілізацію яких було примусово створено та розвинуто, власне, людьми. Твір є романом-пересторогою, містить в собі критику капіталізму та має за мету попередити про страхіття фашизму. Автор хотів розкрити у своєму творі думку про те, що такі явища, як добро і зло на планеті, в першу чергу, створює та відтворює людина.

Перша книга роману просякнута іронією та гумором. Там саламандри для людей – це нове, небачене явище, котре викликало фурор. У другій книзі автор віртуозно використовує сатиру, завдяки якій зображує хід розвитку капіталізму, аналізує, нещадно критикує та засуджує буржуазну політику, культуру, науку, релігію тощо. В сюжеті третьої книги Карел Чапек акцентує увагу на політичній ситуації в світі. Цей розділ характеризується активним використанням автором прийому гротеску.

Зі зміною сюжету у романі змінюється також і структура та композиція твору. Автор застосовує прийом кінохроніки, робить вставки з газетних публікацій та наукових робіт, зображує набір моментів та епізодів, які різносторонньо та багатогранно відображають стосунки людей із саламандрами та їх суть.

Карел Чапек детально розглядає та аналізує суспільство саламандр. Для того, щоб демаскувати ідеї та проблеми, які вороже налаштовують людей один проти одного та роз'єднують їх, письменник створює своєрідну пародію на людський спосіб життя, таким чином використовуючи прийом гостросатиричного зображення.

Розглянемо один із основних концептів у романі «Війна з саламандрами» – концепт «еволюція».

Вітчизняні й зарубіжні науковці мають індивідуальні думки щодо визначення терміну «концепт».

У «Літературознавчій енциклопедії» за редакцією Ю. Коваліва подається розгорнуте тлумачення: «Концепт (лат. conceptus: думка, поняття, від concipio: збираю, задумую) – формулювання, розумний образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті» [4].

В. Шевчук представляє таке розуміння терміну: «Концепт – це складне абстрактне поняття, яке вживається при творенні художнього твору і яке стає інтелектуальним стрижнем, що з'єднує твір в єдину конструкцію, є його визначальною думкою, яка проходить через увесь твір у формі образних знаків, а водночас є побудником творення символів, метафор, з'єднуючи невідповідні поняття в несподіваному ракурсі і тим наповнюючи твір поглибленим змістом» [5, с. 91].

Ядром досліджуваного нами концепту «еволюція» є саламандри, їхній узагальнений образ. Периферійна зона концепту містить у собі три періоди розвитку саламандр.

Перший етап – це початок твору, де саламандри викликають суто щирі співчуття та жаль. Вони беззахисні, не розуміють, що саме від них хочуть, проте прагнуть до співіснування та спілкування з людьми, як звичайні приручені тварини. Автор описує жорстку експлуатацію істот, а для людей це видається просто цікавою пригодою.

Другий етап – це, відповідно, друга частина роману, де тварини поступово олюднюються, починають розмовляти, отримувати освіту, інтенсивно розвиватися і активно та швидко підійматися щаблями цивілізації. Вони стають науковцями, беруть участь в заходах різного рівня разом з людьми.

Третій етап – кульмінаційний. У третій частині антиутопічного роману саламандри є великим цілим та небезпечним механізмом, який виник через ненадійні, безвідповідальні та корисливі дії людей. Ці істоти, які здатні розумно мислити, аналізувати ситуацію, робити ґрунтовні висновки, врешті-решт, беруть собі за мету витіснення людства з території планети, щоб зайняти його місце, необхідне для існування та розмноження саламандр. Вони створюють глобальні землетруси для розширення власного простору, паралельно пропонують людству «мирний» договір, який полягає в тому, щоб люди добровільно виселялися з країн та материків і продавали землю саламандрам, аби запобігти великим руйнаціям та трагедіям.

Можемо зробити висновки, що в контексті роману примусова еволюція саламандр досягла вершини, перетворивши морських істот у «цивілізованих» фашистів. Тобто люди своїми руками створили власну загибель. Вчинки, почуття, риси характеру й загалом поведінка дивних розумних істот у периферійній зоні концепту «еволюція» повністю розкриває сутність художнього образу саламандр і вдало віддзеркалює природу та суть людських взаємовідносин.

Всесвітньо відомий твір Карела Чапека «Війна з саламандрами» - це яскравий приклад антифашистського роману, гостре, нищівне висміювання та критика буржуазного суспільства, фашизму, капіталізму, де автор професійно використовує різноманітні прийоми та художні засоби для досягнення потрібного ефекту.

Перелік посилань

1. Зарицький О.М. Карел Чапек: нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1990. 170 с.
2. Чапек К. «Війна з саламандрами». Київ : Національний книжковий проект, 2013. 256 с.
3. Літературознавчий словник-довідник. 2-ге вид., випр., допов. / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 751 с.
4. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т.1 / уклад. Ковалів Ю.І. Київ : Академія, 2007. 608 с.
5. Монахова Т. Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука : Коментар письменника. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2007. № 1. С. 90-92.